якими вони є. Бо це надійні, невтомні трудівники, готові виконати будь-яке завдання, і навіть декілька. Треба лише їх заздалегідь до цього готувати: «Ось це бажано зробити до вечора, а те завтра», тоді всім буде добре.

Без сумніву, найважче в цьому світі дітям-меланхолікам.

Вони найменше пристосовані до життя, бо непрактичні, знаходяться у своєму світі уяви, мрій. Їх стомлюють азартні ігри, велика кількість людей, гучна музика, голосні розмови. Таких не слід силоміць залучати до гри, громадської роботи, не слід соромити. Їм і без того нелегко. І сторонньої допомоги такі діти потребуватимуть певний час. А в ранньому віці дитячі ясла й садки взагалі не для них. І все ж, нагадаємо ще раз: на нашій планеті лише меланхоліки дали стільки геніальних людей, скільки сангвініки, холерики й флегматики разом — така статистика.

Навіщо нам потрібні знання про психологічні характеристики типів темпераменту? Ці знання потрібні кожному, щоб прогнозувати не лише свої дії, а й оточуючих.

Підготувала ***Ю.Царенко***

■

• ПСИХОПРОФІЛАКТИКА •

ДЕЗАДАПТИВНА ПОВЕДІНКА ДІТЕЙ

О.КОЧЕРГА, О.ВАСИЛЬЄВ,
старші викладачі кафедри психології КМІУВ ім. Б.Грінченка, м. Київ

Що блокує талант дитини? Дослідження в школах свідчать, що близько 28% дітей мають неврівноважену психіку й потребують спеціальної психологічної допомоги.

У педагогічній практиці таких учнів відносять до категорії «важких», занедбаних або непристосованих до школи. Вияв цих труднощів та їх причини занадто широкі, що не дає змоги виділити чіткі критерії, які визначають межі відхилення поведінки школярів. Тому в сучасній літературі ці явища кваліфікуються по-різному. Найчастіше зустрічається термін «психогенна шкільна дезадаптація» (це психогенні реакції, психогенні захворювання та психогенне формування особистості дитини, яке порушує її суб'єктивний та об'єктивний статус у школі та вдома).

Ще зустрічаються терміни «шкільна фобія», «пильний невроз», «дидактогенний невроз». Невроз тут розуміється не в медичному сенсі, а як неадекватний спосіб реагування на ті чи інші складності шкільного життя. Як правило, шкільні неврози виявляються у безпричинній агресивності, остраху ходити до школи, відмові одвідувати уроки, відповідати біля дошки, тобто поведінка дітей дезадаптивна або має відхилення.

З такими випадками виявів агресивності або страху, тривоги, невпевненості в собі ми зустрічаємося в шкільній практиці відносно рідко. Частіше спостерігаються стани шкільної тривожності, яка виражається у хвилюванні — підвищеній занепокоєності в навчальних ситуаціях у класі, очікуванні поганого ставлення до себе, негативного оцінювання з боку вчителів та однолітків.

У сучасній школі, як правило, діяльність учителя та учня мають дуже мало точок дотику, адже саме спільна діяльність учителя та учня є найбільш ефективним способом передачі досвіду і знань,

Продовження на с. 26

Ю.Абушек: ***Вражає статистика, що близько 28% дітей мають неврівноважену психіку й потребують спеціальної психологічної допомоги.***

Продовження. Початок на с. 25

культурних здобутків, моральних принципів тощо.

Цілі вчителя та учня з самого початку не збігаються: учитель мусить учити, учень — учитися, тобто сприймати, слухати, запам'ятовувати тощо. Незважаючи на те, що всі вчителі знають про необхідність активної позиції учня в процесі навчання, на практиці цей тезис опускають або розуміють занадто обмежено.

За такої ситуації, коли особистість учня розглядається лише в одній площині — площині навчаючого об'єкта (а не суб'єкта навчальної діяльності), можливі різні дидактогенії. У психологічному словнику під ред. А.В.Петровського дидактогенія визначається як «викликаний порушенням педагогічного такту з боку вихователя (педагога, тренера, керівника і т.д.) негативний психологічний стан учня (пригнічений настрій, страх, фрустрація тощо), який негативно впливає на його діяльність та стосунки».

Дидактогенний невроз можна охарактеризувати як нервово-психічний розлад особистості дитини, основною причиною якого є порушення значущих для неї стосунків учитель—учень, а патогенним чинником може бути неправильна поведінка педагога, наприклад, будь-які необережні слова на адресу учня.

Сильна перевтома, перенавантаження учнів також можуть ставати причиною виникнення невротичних розладів. Сам вступ до школи — переломний момент у житті дитини. Успішність навчання в школі залежить від особливостей виховання в сім'ї, її рівня підготовленості до школи.

Поняття «шкільний невроз» більш глибоко пояснює причини виникнення відхилень у поведінці учнів. Це поняття розкриває не лише негативні дії з боку вчителя, школи, а й вплив неправильного виховання в сім'ї, індивідуальні особливості учнів.

Для багатьох дітей вступ до школи може бути складним випробуванням, про це потрібно пам'ятати першому вчителеві й тримати цей процес у полі зору, попереджаючи проблеми та ускладнення у дитини. Отже, наводимо проблеми, із якими зустрічається кожен учень початкових класів:

1) режимні труднощі (вони полягають у відносно низькому рівні довільної регуляції поведінки, організованості);

2) комунікативні труднощі (частіше за все спостерігаються у дітей, які мають малий досвід спілкування з однолітками, виявляються у складному звиканні до класного колективу, до свого місця у цьому колективі);

3) проблеми взаємин з учителем;

4) проблеми, пов'язані зі зміною сімейної обстановки.

На жаль, у частини дітей ці проблеми залишаються невирішеними. Якщо у таких випадках не здійснювати допомогу з боку шкільного психолога, учителя, батьків, то у таких дітей можуть спостерігатися різні форми неврозів як способів неадекватної компенсації непідготовленості до школи.

Ми розглядаємо невроз у широкому психолого-педагогічному аспекті. У медичній літературі неврозами прийнято вважати психогенні захворювання, причинами яких є сильний емоційний стрес, порушення значущих життєвих стосунків людини. Неврози зачіпають лише психічну сферу людини, не супроводжуються органічними змінами мозку.

В.М.Мясищев зазначав, що при розгляді виникнення неврозів необхідно враховувати сферу стосунків особистості, оскільки саме порушення стосунків може бути причиною неврозу. Він вважав, що не конкретна патогенна ситуація веде до невротичного розладу, а ставлення даної особистості до цієї ситуації.

У багатьох дослідженнях зазначається, що неврози у дітей викликають насамперед порушення в системі сімейних взаємин. Насправді діапазон виявів шкільних неврозів досить великий, що ускладнює виділення чітких критеріїв при їх діагностиці. Спостереження та досвід практичної роботи з молодшими школярами вказують на можливість виділення декількох груп дітей, які страждають шкільними неврозами:

1. Діти з відхиленнями у поведінці. Вони нахабно поводяться на уроках, ходять по класу під час занять, брутальні щодо вчителя, некеровані, виявляють агресію стосовно вчителя й однокласників. Як правило, вони погано вчаться. Самооцінювання завищене. Найчастіше вчителі відносять їх до педагогічно занедбаних або до розумово відсталих дітей.

2. Встигаючі учні, які задовільно поводяться на уроках, але в результаті перенавантажень або емоційних стресів раптом починають миттєво змінюватися на очах. У них з'являється депресія, апатія. Учителі говорять про таких учнів, що їх ніби підмінили, що вони втратили інтерес до навчання. Дитина відмовляється ходити до школи, починає грубити, огризатися. У неї можуть виникнути нав'язливі думки, невротична депресія, що виявляється в пригніченому настрої, емоціональній лабільності, тривозі. Для цієї групи дітей іноді бувають характерні аутизм (дитина втрачає контакт із дійсністю, інтерес до оточуючих, повністю занурюється у власні

Л.Балак: ***Для багатьох дітей вступ до школи може бути складним випробуванням. Про це слід пам'ятати батькам, першому вчителеві й психологу.***

переживання), мутизм (відмова од комунікативного мовлення, повна або часткова відмова розмовляти з дорослими). Педагоги на початку намагаються з'ясувати причини таких змін, але частіше за браком часу не звертають уваги на таких дітей, зараховують їх до розряду важковиховуваних.

3. Учні, у яких зовні здається все гаразд (добра успішність, задовільна поведінка), спостерігаються різні ознаки емоційних негараздів: страх відповідати біля дошки, з місця — тремор (дрижання, швидкі коливальні рухи кінцівок або тулуба, викликані скороченнями м'язів рук), говорять дуже тихо, плаксиві, тримаються завжди осторонь. У таких учнів підвищений рівень тривожності, їхнє самооцінювання, як правило, занижене, вони занадто вразливі. Для вчителів діти цієї групи не становлять особливого інтересу, оскільки вони не заважають на уроках, старанні й вчаться задовільно.

Через сором'язливість, підвищену тривожність такі учні не можуть виявитися в повній мірі. Рівень розвитку невербального інтелекту таких дітей набагато вищий рівня вербального. Їхні потенційні можливості можуть повністю розкритися лише при індивідуальній роботі.

Найбільш характерним для цієї групи дітей є фобічний синдром (нав'язливе переживання страху з чіткою фабулою, стислий зміст подій). Основними ознаками патологічних страхів є їх безпричинність, тривалість, схильність до генералізації. Можна виділити також особливу групу страхів, викликаних страхом опинитися невідповідними під час тієї чи іншої діяльності, не виправдати очікування оточуючих. У таких учнів спостерігається страх школи як своєрідний різновид надто цінних страхів, причиною може бути полохливість відносно суворого вчителя, покарання за порушення дисципліни тощо, в результаті чого дитина відмовляється од відвідування школи.

Дослідження дітей свідчать, що агресивність у першому випадку, апатичність — у другому, скутість — у третьому — це різні способи неадекватного психологічного захисту. Характер і вияви психологічного захисту при шкільних неврозах залежать насамперед від типу вищої нервової діяльності, від особливостей виховання в сім'ї, від психотравмуючої ситуації.

Для того, щоб дитина успішно могла подолати свій страх та уникнути неврозів при реалізації своїх творчих можливостей мислення, почуттів та уяви, потрібно знати індивідуальні особливості її характеру. З цією метою у Японії, наприклад, використовують тест «Яка у вас група крові?». На думку японців, група крові більшою мірою визначає характер та індивідуальні особливості людини. Це підтверджують дослідження японського вченого Пошитале Йоми, у яких брали участь понад мільйон людей. Ось дані, підтверджені спостереженнями за дитиною з боку вихователів і батьків.

I група крові. Дитина прагне стати лідером. Якщо поставить собі мету, то боротиметься за неї, доки не досягне. Вірить у свої сили, емоційна. Серед недоліків — ревнощі, амбітність.

II група крові. Дитина віддає перевагу гармонії, спокою й порядку. Добре зближається з іншими дітьми, контактує з оточуючими. Терпляча, чуйна, доброзичлива. Недоліки — упертість і нездатність розслаблятися.

III група крові. Це потенційний індивідуаліст — схильний робити так, як йому подобається. Дитина легко пристосовується до всього, гнучка, мрійлива.

IV група крові. Це спокійні, врівноважені діти, їх люблять, їм довіряють, поруч із ними добре й комфортно. Уміють розважатися, тактовні, справедливі щодо оточуючих. Але інколи дуже різкі, довго вагаються перед прийняттям важливого рішення.

Учителю, психологу, батькам з метою профілактики появи страхів та неврозів у дитини важливо мати уявлення про кожну з психодинамічних властивостей особистості. Це допоможе розвиткові таланту дитини та доцільніше організувати виховну індивідуальну роботу.

Отже, мовиться про темперамент. Темперамент означає індивідуальні особливості дітей в їхній реакції на різноманітні подразники та досвід; індивідуальні відмінності у виконанні рутинних щоденних видів діяльності; приймання їжі, сну, дослідженні предметів тощо. Темперамент передбачає генетичні відмінності серед дітей.

Докладно про типи темпераментів читайте у статті «Батькам про типи темпераменту» у цьому числі газети.

Продовження читайте у наступних числах. ■

Т.Крат:
Шановні автори, де можна ознайомитися з тестом «Яка у вас група крові»?